

Јелена Поповић-Ракочевих¹

ЗНАЧАЈ ОБРАЗОВАЊА У ПРИМЕНИ СТРАТЕГИЈЕ ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА - СВЕТСКА ИСКУСТВА

Извод: Појам „одрживи развој“ представљен је светској јавности на Конференцији УН у Најробију 1982. године. Од тог времена стратегија одрживог развоја наглашава потребу повратка препознавања улоге природе у (п)одржавању свих облика живота на Планети, као виталног оквира у којем су интегрисани сви природни процеси. Истовремено, одрживи развој је и позитивна социоекономска промена која не подразумева само еколошке и друштвене системе појединачно, већ њихову међузависност. Овај концепт подразумева да човек сачува природу на одрживим основама и да је користи у складу са њеном способношћу обнављања, као и да свеукупни друштвени развој, који садашњим и будућим генерацијама омогућава задовољење основних потреба и побољшање квалитета живота, буде повезан са потребама заштите и унапређења животне средине. Одрживи развој захтева мир, јер рат у било ком обиму и у било ком делу света уништава основне претпоставке развоја. Мир се мора тумачити не као просто одсуство рата, већ као позитиван концепт који садржи огромну моћ узајамног разумевања, уважавања и сарадње.

Кључне речи: образовање, одрживи развој.

*

Значајно поље ове стратегије је инвестирање у људе и њихово духовно, еколошко образовање јер су они, као носиоци основних елемената еколошке културе, главни покретачи одрживог развоја. Свака генерација људи на Земљи има право на продукте, разноврсност и очуване функције биосфере (интергенерацијско право). Такође, све нације имају право да деле и заједнички управљају природним ресурсима и задовољавају своје основне потребе. Одрживи развој подразумева и усавршавање тзв. „чистих технологија“ које ће минимизирати штетне ефекте на животну средину, а истовремено неће бити значајног утицаја на производни процес. То су тзв. „зелени“ пројекти и одрживе малоотпадне технологије у оквиру којих се природни ресурси мудро троше што за последицу има смањење загађења животне средине и побољшање њеног општег квалитета. Овакви модели захтевају велика почетна улагања, чија ће се вредност тек касније исплатити, те се често означавају као непродуктивни и непотребни трошак. У том смислу је за њихову реализацију потребна велика друштвено-политичка подршка.

¹ Мр Јелена Поповић-Ракочевих, проф. географије, Београд.

Важно је идентификовати три основна услова одрживог друштва: 1) брзина коришћења обновљивих ресурса не сме бити већа од брзине њихове регенерације; (принцип: штеди ресурсе); 2) брзина коришћења необновљивих ресурса не сме бити већа од брзине којом се развијају обновљиви субститути; 3) брзина загађивања не сме бити већа од капацитета животне средине (извор www.iucn.org). Од изузетне важности је пронаћи одговарајући начин развијања еколошке свести код младог дела популације. У бројним студијама се указује на непроцењив значај адекватно осмишљених и квалитетно реализованих образовних програма који почивају на одређеним принципима: а) укључивање деце и њихово емоционално ангажовање у окружењу; б) интердисциплинарно учење о постојећим глобалним проблемима; в) активирање на унапређењу услова локалне животне средине; г) укључивање деце у процес доношења одлука или идентификовање проблема, у процедуре тражења оптималних решења. У свему овоме треба нагласити значај улоге наставника као предавача, истраживача али и партнера у процесу стицању знања, од чијег професионалног ангажовања зависи изградња три битна елемента у структури личности ученика: а) лично искуство у животној средини; б) унапређење личне заинтересованости за животну средину; в) преузимање активности у корист животне средине.

Иако се мислило да ће напредак технологије истиснути наставника, пракса је показала да су они и даље кључни елемент образовног процеса. Њихова улога не огледа се само у преношењу знања, већ подразумева проналажење најбољих педагошких решења за различите околности, идентификовање потреба и интересовања својих ученика, осмишљавање и примену квалитетних стратегија које се реализује у позитивној радној атмосфери, припремање ученика за критичко одабирање и употребу информација, усмеравање ученика на сарадњу са друштвеном заједницом, подстицање кооперативног рада ученика, припрему за преузимање активне улоге у изналажењу решења на понуђене изазове, оспособљавање за примену различитих истраживачких техника, усавршавање вештина дискусије, дебатовања и доношења одлука. Наставник, самостално, у сарадњи са ученицима или колегама, обезбеђује изворе информисања и креативну радну средину, поставља провокативна питања, креира свеже идеје, охрабрује ученике и помаже им у разумевању различитих појава, усмерава дискусију, саветује, активно учествује у расправи и формулисању закључака

Улагање у будуће генерације, кроз њихово образовање, је покретачки механизам и снага будућности сваког друштва. Будући да савремено друштво и нове технологије захтевају континуирано унапређење знања, умења, ставова, вредности и образаца понашања, образовање представља доживотни процес који има драгоцени значај како за опште, заједничке интересе, тако и за интересе појединца. Образовано друштво има више

развојних опција и могућности за унапређење квалитета живота, подизање нивоа здравственог статуса нације и самим тим стварање квалитетне развојне основе будућим генерацијама. Међутим, човечанство је данас у ситуацији која се често означава неодрживом те се намеће закључак да се у таквом окружењу и деца „обучавају“ неодрживим стилевима живота. Са друге стране, у поглављу 36, Агенде 21, се наводи да је „образовање од изузетне важности за промоцију одрживог развоја“. Из оваквог парадокса произилази да је образовање истовремено и проблем и решење, тј. да је оно потенцијални фактор друштвене промене ка одрживом друштву, али и субјекат промене. Због тога је доминантно опредељење савременог друштва реоријентација образовања. Али, образовни процес не подразумева само стицање одређеног квантума знања, већ и изградњу и усвајање вредносних ставова, као и вештина које су у функцији усвојених знања. Развијање логичког, креативног и критичког мишљења, али и оспособљавање за размену идеја и комуникацију, постављање питања и тражење одговора, решавање проблема и доношење одлука, систематизација усвојених знања и њихова примена у различитим школским и ваншколским активностима су не мање важни елементи образовања. Подстицање радозналости, креативности, упорности и самосталности код ученика за резултат ће имати предузимање истраживачких и практичних активности, самостално или у групи, кроз које ће мерењима, интерпретацијом података и њиховим презентовањем решавати неке научне недоумице, али и свакодневне проблеме.

Задатак образовања је да на прави начин третира проблеме савременог света и да формира свестрано образоване младе генерације које ће на време препознати бројне реакције непосредног окружења на антропогене утицаје, и тако, кроз њихову оптимизацију, рационалну експлоатацију природних ресурса и заштиту и очување свих облика живота, обезбедити даљи усклађени развој света. Не мање важно је напоменути да афирмативан, флексибилан, егземпларан, акционо оријентисан образовни процес свакако може помоћи у изградњи знања која ће допринети успостављању глобалне равнотеже. Јер, само образоване, заинтересоване и активне снаге друштва могу да понуде ефикасна и дугорочна решења. У том процесу требало би избећи замке какве су помињање тзв. „зелене исцрпљености“, јер стратегија одрживог развоја у основи је позитиван концепт који се развија у правцу тражења оптималних решења, а не апокалиптичног представљања савременог светског тренутка. Дакле, образовним процесом потребно је покренути позитивне и охрабрујуће визије будућности и припремити сваког појединца на учешће у тзв. „биосферној култури“ која подразумева проширивање граница личних интересовања ка реализацији одрживог развоја Планете. Пред образовањем је и изазов припреме светске људске популације да делује локално, али да у својим активностима буде одговорна глобално. Реализација

оваквог образовног процеса захтева његову реоријентацију кроз интердисциплинарни и трансдисциплинарни приступ у раду, као и промену улоге наставника који у процесу стицања знања, уместо ауторитарне, добија сарадничку улогу. Значајна пажња се мора посветити не само вертикалној него и хоризонталној интеграцији унутар курикулума, без задржавања досадашње строго предметне оријентације у раду.

Пред наше друштво и његове образовне установе поставља се значајан захтев образовања за одрживи развој. Како су и наставници продукт друштва у коме живе, раде и развијају се, може се закључити да је неопходно покренути интензивне програме њиховог обучавања у области заштите и унапређења животне средине („образовање оних који образују“). Такав вид образовања тежи да развије „акциону компетенцију“ ученика односно да утиче на његову *личну способност* за преузимање одговорности, за самог себе и сопствено деловање, *социјалну способност* да живи и ради у заједници и *стручну способност* да просуђује у складу са реалним чињеницама. Ове компетенције се међусобно прожимају, а резултанта њиховог заједничког деловања је обликовање одговорних чланова друштва који ће знати важност постојања и одржавања равнотеже између квалитета живота и квалитета животне средине. Адекватна веза између образовања, животне средине и одрживости данас је више него пожељна јер квалитет животне средине у великој мери утиче на квалитет живота, а обе категорије зависе од квалитета образовања. Образовање за одрживи развој омогућава стицање знања о проблемима у животној средини, њиховим узроцима и начинима превазилажења, и на тај начин доприноси унапређењу веза између људи и њихове животне средине. Такође, унапређује перцепцију појединца о негативним утицајима на окружење, али и осмишљавање могућих корака ка њиховом минимизирању. Зато се може рећи да образовање за одрживи развој утиче на покретање људи ка позитивним акцијама за будућност.

Образовање за одрживи развој је оријентисано ка интегративном радном оквиру у коме су друштвене и природне науке међусобно повезане. Дакле, стицање знања о физичким, хемијским и биолошким процесима који одржавају континуитет живота (*сазнајни аспект*), оспособљавање за преузимање активне улоге у друштву (*аспект социјалне вештине*) као и развијање критичких ставова према еколошкој стварности (*критички аспект*) су три неопходна предуслова образовања за одрживи развој.

Образовање за одрживи развој се често означава као покретач светске људске заједнице. У питању је динамички концепт образовања који треба да траје током целог живота као свеобухватни, непрекидан, дугорочан и прогресиван сазнајни процес заснован на холистичком приступу, неоптерећен било којом идеологијом или политиком и усмерен ка универзалним вредностима живота. Из овог разлога један од основних принципа

образовања за одрживи развој је *континуитет*. Будући да се питање квалитета животне средине не може ставити у оквире искључиво једне научне дисциплине, образовање за одрживи развој почива на *принципу интердисциплинарности*. То подразумева да је присуство еколошке тематике у сваком од школских предмета пожељно, али уз поштовање *принципа систематичности*, што доприноси формирању опште еколошке визије света и разумевању нове филозофије живљења која је заснована на мудром, рационалном и одрживом коришћењу потенцијала животне средине. Наравно, теоријска знања би требало повезати са практичним активностима. Дакле, *принцип интерактивности/свесне активности* је неопходан јер је ученик, као активан учесник образовног процеса, у позицији да развија сопствене ставове о потреби очувања и унапређења животне средине и да их у пракси примењује - потврђује или мења - *принцип трајности знања*.

Реализација оваквог типа образовања почива на брижљиво и креативно обликованом целокупном школском програму и политици школе, квалитетно образованом наставном кадру, али и одржавању партнерских односа са локалном заједницом. Један од резултата образовања за одрживи развој је оспособљавање ученика да направе тзв. „еколошки отисак“ (ecological footprint), односно препознају меру људског утицаја на животну средину и тако, на најочигледнији начин, схвате међузависност биолошког, физичког, социјалног, економског и културног аспекта савременог света.

Као тешкоће на путу реализације овог вида образовања препознају се неприпремљеност друштва у целини, посебно васпитно-образовних установа, за нови тип еколошког мишљења и понашања, степен еколошке свести и одговорности, као и недостатак мотивације носилаца педагошког рада. Зато је улога наставника у образовном процесу и даље, без обзира на бројна савремена дидактичка помагала, неприкосновена. Наставник је тај који промовише значај образовања, мотивише ученике, нуди знања, оспособљава, пружа неопходне информације, помаже у решавању конкретних задатака, припрема ученике за живот. Иницијални корак у покретању образовања за одрживи развој, као активног средства за постизање одрживости, је развијање свести унутар образовне заједнице и јавности о неопходности (ре)оријентације образовног процеса ка одрживости. Уколико постоји јасно опредељење друштва ка реализацији циљева одрживог развоја кроз образовни процес, други важан корак је структурирање и прикључивање образовања за одрживи развој већ постојећем курикулуму или потпуна реоријентација образовања ка одрживом развоју. Значајно је навести да образовање за одрживи развој не треба свести на представљање теорије о одрживом развоју, већ га посматрати као реалан, активан и ефективан облик рада који ученицима омогућава не само усвајање знања него и њихову практичну примену. Будући да је одрживи развој веома комплексан, развојни концепт и образовање

чији је смисао реализација постављених циљева одрживости је веома сложено. Наиме, остваривање постављених циљева не зависи само од прости имплементације програма образовања за одрживи развој у постојећу школску праксу, већ и од његове потпуне адаптације у локалним оквирима. То значи да се у локалним оквирима, кроз процес јавног доношења одлука, морају антиципирати услови животне средине, економије и друштва за блиску будућност. Зато образовање за одрживи развој има много облика широм света. Међутим, поред активности на локалном нивоу потребна је и интернационална сарадња у циљу размене искустава, упознавања са иновативним методологијама рада, пилот тестирања и евалуације постигнутих резултата.

Коначно као и сваки други процес и образовање за одрживи развој има своју снагу, слабости и могућности. Слабости потичу отуда што овај вид образовања често није институционализован те не представља моћан политички фактор. Наиме, иако је образовање за одрживи развој у основи позитиван, ка будућности оријентисан концепт, на њега снажно утиче економски развој. Заправо, ради се о директној супротстављености основних начела овог вида образовања моделу модерног потрошачког друштва. Овome треба додати и да велике светске корпорације најчешће немају оправдања за бројне акције заштите животне средине, као и за садржаје образовно-васпитних програма у тој области. Са друге стране, значајне међународне институције издвајају значајна средства управо за пројекте унапређења животне средине. Међутим, потенцијал образовања за одрживи развој није сам по себи довољан, већ је за његову квалитетну имплементацију потребна добра организација унутар бројних друштвених установа.

Одлуку о почетку остваривања овог вида образовања требало би да донесе сараднички тим школе састављен не само од наставника, него и од ненаставног особља и/или ученика. Основни задатак тима је да пре почетка рада формулише генерални статут који ће садржати главне кораке деловања и очекивања у области унапређења животне средине. Следећи важан корак је утврђивање квалитета животне средине у школи и непосредној околини на основу чега се издвајају приоритети ка којима се фокусирају осмишљене активности. Потом следи формирање пројектне и радних група чији се састав утврђује на основу знања, интересовања и способности потенцијалних учесника. Пројектна група координира свим активностима и презентује их различитим циљним групама школе. Следећи корак је објављивање осмишљених пројеката унутар школске заједнице, давање општих информација о имплементацији пројекта, његовим карактеристикама и специфичних информација о појединачним пројектима. Затим следи утврђивање могућих мера које ће бити предузете, а специфичне су за сваку школу. Међутим, пре примене било које од мера потребно је анализирати њихову вредност и степен изводљивости, а коначна примена зависиће

од усаглашености ставова свих учесника пројекта. Након свега следи праћење остваривања пројекта унутар школе што ће помоћи његовом даљем развоју. Пратеће активности основног пројекта могу бити и активирање „зелених“ школских новина, специфичних компјутерских програма, подизање малог ботаничког врта/парка/мини фарме, обележавање важних датума из календара животне средине, организовање изложби....

Резултати светске праксе

У оквиру земаља ЕУ још 80-их година започет је пројекат ENSI (Environmental School Initiatives) као радни оквир за конструисање новог концепта образовања заснованог на коришћењу метода активног истраживања, који подразумева анализу али и решавање свакодневних проблема у животној средини. На овај начин усвојена знања имају карактер прагматичних, акционих знања. Важан сегмент ENSI програма био је и идентификовање наставника који ће бити спремни за иновирање, флексибилну праксу и облике учења који почивају на активном истраживању проблема у локалној животној средини и њиховом решавању. Из овог разлога неопходно је да наставници поседују довољно адекватних информација, флексибилан приступ у раду и креативност. Један од начина интензивнијег укључивања наставника у, до тада спорадично, маргинализовано и донекле неуобичајено образовање за животну средину био је креирање образовне мреже и програма усавршавања наставника. Реализација ENSI програма је усмерена на школске иницијативе у оквиру којих наставници и ученици заједничким напорима настоје да промене локалну животну средину и кроз интердисциплинарни рад пронађу одговоре за бројне практичне проблеме.

Оваква врста активности омогућава младим људима да стекну искуство у обављању одређених друштвених активности које је значајно како за покретање будућих акција, тако и за сагледавање могућности иницирања заједничког, али и личног, деловања у животној средини. То је добар начин и за промовисање истовремено колективне и личне еколошке свести. Овај вид учења није важан само са аспекта образовања за животну средину, већ за образовање уопште јер промовише динамичне форме предавања и усвајања знања, као и флексибилност курикулума и тимски рад. Крајњи резултат је иначе и најважнији задатак образовања уопште - коришћење усвојених знања у свакодневном животу.

Једна од активности, „Еко-марка за квалитет“, била је реализована у Аустрији, а захтевала је координирано и континуирано управљање активностима у животној средини од стране локалне заједнице и наставника који су предствљали школе. Кључне тачке овог програма биле су коришћење рециклираног папира, селекција смећа, коришћење алтернативних

извора енергије, контролисање губитка енергије у школи и штедна воде уградњом специјалних славина. Да би програм омогућио квалитетну интеракцију школе и локалне заједнице било је потребно обучити наставнике и анимирати ученике. То, међутим, није подразумевало аутоматско укључивање и преузимање наметнутих задатака од стране ученика, већ њихово постепено упознавање са основним идејама пројекта, како би временом они постали сарадници својим наставницима. Не мање важна је била и финансијска подршка локалне заједнице, националних фондова и компанија које програму обезбеђују тзв. екстерну подршку посебно у ситуацијама када осмишљене активности у високом проценту корелирају са еколошком реалношћу. Успешна имплементација овог програма зависила је и од ненастваног особља посебно када се процењују дизајн школе и предузете еколошке мере и због тога је од изузетне важности унутрашња мотивација сваког учесника овог процеса. У оквиру курикулума је осим тимског рада важно да пројекат буде оријентисан ка конкретним проблемима окружења, а с тим у вези било је неопходно извршити калкулацију трошкова у свакој од фаза рада. Важно је напоменути и присуство скептика, међу којима су се не ретко налазили водећи људи школе, који су замишљене активности најчешће карактерисали као тешко оствариве. Један од присутних био је и проблем издвајања додатног новца за ангажаване наставнике и њихове иницијативе.

Добри резултати постигнути су и применом пројекта „fifty-fifty“ у Немачкој. Наиме, овај пројекат је био покушај промене понашања ученика у погледу коришћења енергије и воде у школи. Евентуална уштеда би била материјално вреднована, а половина тог износа враћена школи. У првој години спровођења пројекта остварена уштеда је инкасирана је у буџет школе која је показала најбоље резултате. Успех овог пројекта је најчешће тумачен постојањем снажне унутрашње мотивације оних наставника којима новац није био пресудан фактор ангажовања. Међутим, фактор новац је повећао и степен препознавања успешности пројекта код осталог особља. У овом контексту важно је напоменути да се вредност пројекта не огледа само кроз уштеђени новац, већ кроз другачије вредновање природе и њених ресурса. То је велики корак на путу ка одрживо оријентисаној будућности. Овакве ситуације, међутим, неминовно креирају и конфликтне ситуације те је потребна снажна воља, упорност и готово мисионарско деловање свих учесника у циљу креирања нове еколошке стварности. Осим наставника значајну улогу у пројекту имало је и ненаставно особље, али и тзв. екстерна подршка која је подразумевала колегијалну размену искустава, техничку и финансијску помоћ. Утицај пројекта на ставове и понашање ученика је свакако присутан, иако се не ретко дешавало да ученици, иначе у пубертетској фази, затворе своје рецептивне канале поготово за информације које имају позив за традиционалног, ауторитарног односа наставник – ученик. Про-

блем идентификације ученика са тежњама наставника се нарочито односи на појаву уништавања мерних инструмената којима је утврђивана потрошња енергије/воде у школи. На крају се ипак могло констатовати да се свест ученика о потреби успостављања одрживог понашања значајно разликује, утичући на формирање њихових идеја, ставова, искустава и нових облика понашања. Након спроведеног пројекта изведени су и општи закључци. Један од њих односи се на потребу даљег развоја еколошког профила школе и то кроз флексибилни радни оквир и конкретне радне активности. Дакле, континуитет представља значајну одредницу овог процеса јер успостављање одрживог развоја захтева време. Овакве иницијативе су у великој мери подржане и од стране родитеља јер су многи од њих, кроз резултате школе, регистровани и резултате сопствене деце. На овај начин повећао се и степен поверења у школу и њено особље. Међутим, да би пројекат имао своју вредност и трајао, неопходни су разноврсни подстицаји и свеобухватан еколошки приступ. Остварење оваквог приступа захтева и присуство еколошке филозофије у свакодневној школској пракси у оквиру које је наставни процес избалансиран и оријентисан ка ученику. Осим тога, постојање вредносних система је изузетно важно јер се у његовим оквирима процењује утицај постигнутих резултата на промене у друштву.

Пројекат „Учешће деце у урбаном планирању“, реализован је у Финској, Швајцарској и Француској са популацијом деце од 7 до 12 година старости. Пројекат је још 80-их година осмишљен у Финској, а стартао је 1992. у малом граду Китее који има школу са око 350 ученика. Представници школе и локалне управе, заједно са архитектама и психолозима покренули су „радионицу будућности“. Основни циљ је био да деца кроз своје активности - писање, цртање, фотографисање и тродимензионално моделовање простора, дају предлоге о изгледу свог насеља у будућности. Неке од тема којима су се ученици бавили биле су: опасне саобраћајне тачке, ружне зграде и дворишта у околини, проблем недовољног простора за игру и спорт, места за окупљање младих и старих. Завршна фаза пројекта подразумевала је колективну изложбу и реч јавног мњења о предлозима, а најбољи показатељ његове успешности је жеља 97% ученика да настави са сличним активностима.

У Швајцарској, у месту Лоцарно, десетогодишња деца су се бавила проблемом саобраћаја, буке и загађења и простором за рекреацију и спорт. Након завршетка пројекта око 80% деце желело је да се поново бави планирањем простора. Опасностима у саобраћају, количином смећа у окружењу, неуређеним двориштима, недостатком простора за игру бавили су се и десетогодишњаци у Нормандији, у месту Дарнетал. Осим тродимензионалног моделовања свог насеља и планирања његовог будућег развоја, анализирали су и изглед свог насеља и начин живота кроз историју, али и писали есеј на

тему „Када бих био/ла архитекта“. Радови ученика били су представљени на изложби Нормандијске школе архитектуре након чега је уследило формирање локалног већа младих чија је улога била активно учешће у осмишљавању будућег развоја насеља. Око 80% деце је изразило жељу да и даље активно учествује у сличним пројектима. Охрабрујући резултати овог пројекта, засновани на чињеници да деца између 7 и 12 година старости могу да буду укључена у критичку анализу еколошке стварности и дају конструктивне предлоге, условили су и шире друштвене промене. Наиме, интеграција различитих образовних институција и њихово заједничко деловање са органима локалне управе је прави пример реализације принципа концепта одрживог развоја – интергенерацијско и мултидисциплинарно деловање.

У све три земље показано је да деца поседују способност да учествују у веома различитим задацима и прилагоде се њиховим специфичним захтевима. Велику заслугу за реализацију пројекта имају и наставници који су одговарајућим педагошким инструментима освежили процес учења и анимирали ученике који су доказали да могу да учествују у процесу креирања животне средине али и да квалитетно сарађују са одраслима. Ипак, евидентно је да позиција деце као планера зависи од одраслих јер они сами нису тако снажни да се упусте у урбано и стратешко планирање. Из овог разлога им је потребна подршка одраслих, али и дечјих институција. Истовремено се мора нагласити и да се у дечјем начину тумачења еколошке стварности могу препознати утицаји родитеља, наставника и медија. Квалитативна последица читавог пројекта је ширење нових видова образовања и трансформација образовних институција, али и нова сазнања, социјалне вештине и лични развој учесника.

Једна од црних тачака Европе, „Black Triangle“, на граници Немачке, Пољске и Чешке, иако мала просторна целина, већ дужи низ година заокупља пажњу европске јавности. Најпре као симбол велике опасности и прекомерно деградиране животне средине, а у новије време, као показатељ успешне сарадње на пољу заштите и унапређења животне средине и спровођења принципа одрживог развоја. У почетку, свака од наведених држава је разлоге за лошу еколошку ситуацију тражила код суседа. Истовремено ни у једној од држава нису постојали регулациони програми прекограничног загађења. Парцијално решавање проблема отпочело је установљењем прекограничног курикулума еколошког образовања, креирањем специфичних образовних програма и интензивирањем међудржавне сарадње. У овом региону постојао је недостатак фундаменталних знања из области заштите и унапређења животне средине, те је било потребно ангажовати све могуће капацитете како би се тамошње становништво едуковало. Заправо, образовање је, према мишљењу стручњака, једино могло да помогне људима да идентификују узроке и последице загађења. Стицањем знања о међусобној

повезаности и зависности елемената животне средине људи су се постепено удаљавали од става да је за њен квалитет крива суседна држава. Наведени разлози условили су да основно место еколошког образовања буде школа, као средина у којој се млади људи припремају за живот, али је могуће и образовање одраслих. Неколико школа у овом региону понудило је еколошке образовне програме који су укључивали проблем дефорестације, киселих киша, загађења ваздуха, воде и земљишта, појаве бројних акутних респираторних инфекција... Основни циљ овако замишљеног програма био је образовање опште популације, с посебним освртом на најмлађе, развијање њихове еколошке свести и одговорности, као и њихове потребе за директно укључивање у акције. Тематика заштите животне средине и њеног одрживог развоја била је интегрисана у сваки од школских предмета. Један од метода рада је био међународна сарадња у оквиру које су ученици партиципирали у образовним пројектима других школа, ван матичне државе. Посебни програми обуке били су осмишљени и за наставнике.

Ипак, реализација замишљених идеја је била у директној вези са ентузијазмом појединаца и у вези са деловањем бројних еколошких фондација. Из ових разлога, иако је квалитет животне средине значајно бољи, до данас није обликован задовољавајући школски програм као стратешко опредељење читавог региона. Потребно је формирати заједнички план активности за континуирано образовање за одрживи развој јер је и животна средина заједничка. Осим школских активности покренуте су и бројне конкретне акције у животној средини које су условиле унапређење квалитета живота - нпр. постављање филтера на емисионим индустријским објектима и мерних инструмената за детекцију нивоа загађења ваздуха, нарочито у централним градским зонама, пошумљавање терена, започети су пројекти рециклаже пластике и папира, уведена ограничења коришћења моторних возила у ужем градском језгру... На овај начин, до тада нагомилани проблеми добили су своје делимично разрешење, а тамошње становништво увидело значај и неопходност међусобне сарадње и одрживог понашања.

Закључак

„Ако желите да покренете људе, морате им дати визију која је позитивна за њих, засновану на универзалним вредностима, дати им нешто што желе и презентовати им то на начин који их инспирише да наставе“ (Мартин Лутер Кинг). Управо развој позитивних визија о одрживој будућности је начин мотивисања људи у тражењу и креирању одрживих стилова живота. Почетак миленијума је право, али и крајње време за визуализацију будућности јер она није имагинарно место у које човечанство иде, већ захтева мудро, рационално, одрживо обликовање. На том путу мења се и чо-

век, али и предмет обликовања, а његове карактеристике зависе од спремности свих чланова друштва, а посебно оних најмлађих, да на прави начин сагледају могућности и ограничења сопственог деловања. Управо планетарни еколошки хуманизам - нов развојни концепт, означен као стратегија одрживог развоја (sustainable development), подразумева интегрални еколошки, економски, социјални и технолошки развој, и као такав евоцира постојаност, избалансираност и стабилност, како за садашње тако и за будуће генерације. Иако се може учинити утопистичком, ова визија је остварива онолико колико су људи адекватно оспособљени за постизање еколошког оптимума. Њен смисао је у постизању равнотеже у свим сегментима људског деловања што представља нову цивилизацијску вредност, али и императив планетарних размера. Развијена еколошка свест, у основи које су адекватна, систематизована, међусобно повезана, применљива знања и информације, је основни покретачки механизам појединца, али и човечанства. Међутим, само постојање свести као скупа начела, норми и критеријума није довољно без препознавања ситуација у којима се човек може одговорно ангажовати. Тек, правом комбинацијом свих наведених фактора могуће је остваривање концепта одрживог развоја, а у основи је васпитно-образовни процес оријентисан ка будућности. Наиме, потребно је квалитетно еколошко васпитање и образовање, најпре у породици, а потом и у школи, како би еколошки отисак будућих генерација био у складу са капацитетом животне средине. Иако у свету постоје бројни програми образовања за одрживи развој, ниједан од њих није универзалан. Из овог разлога потребно је да, у зависности од карактеристика локалне средине, свака заједница креира сопствене програме и уклопи их у постојећу мрежу школских предмета. Један од њих, са значајним потенцијалом за даље унапређење и остваривање концепта одрживог развоја, је свакако географија. Међутим, висок степен ригидности нашег образовања до сада је, без обзира на свеобухватност тематике, заштиту и унапређење животне средине и савремени концепт одрживог развоја сврставао искључиво у оквире биолошког образовања. образовање за одрживи развој захтева мултидисциплинарни и интердисциплинарни приступ у раду, што подразумева укидање строге међупредметне поделе. Из овог разлога географско образовање, на основу предмета проучавања, представља један од предмета у оквиру којег ученици могу стећи основна знања о животној средини као целини, њеним појединачним елементима, развијати еколошку свест и одговоран однос према окружењу, и тако се оспособити за еколошки прихватљиво, одрживо понашање у њему. Наравно, резултати овако замишљеног рада не могу се видети брзо, и зато је на носиоцима педагошког рада да јасно осмишљеним, систематичним деловањем и уз примену адекватних метода у раду, ученицима приближе могућности остваривања концепта одрживог развоја.